

Facetna teorija in kriminalni tip roparja

Milanka Jug¹

Facetna teorija oziroma model ali radeks pomeni sistematičen pristop h konstrukciji teorije, raziskovalnemu načrtu ter analizi podatkov in je alternativa rigidnim klasičnim klasifikacijskim modelom, v novejših raziskavah kriminalnih tipov pa je najpogosteje rabljena. Facete predstavljajo najpomembnejše splošne značilnosti področja preučevanja, predstavljajo nadredne kategorije, po katerih klasificiramo pomembne lastnosti. Množico podatkov, ki opredeljuje razlike med kaznivimi dejanji, lahko opišemo s dvema facetama: prva je faceta specifičnosti, za katero je značilna linija od bolj splošnih značilnosti, ki jih zasledimo pri vseh kaznivih dejanjih, do popolnoma edinstvenih in redkih. Druga je tematska faceta, ki razlikuje med različnimi kvaliteta storitve kaznivih dejanj. Na podlagi tega pristopa je možno značilnosti kaznivih dejanj umestiti v večdimenzionalni prostor in grafično prikazati različne profile storilcev. V članku je predstavljen več raziskav na področju premoženjske kriminalitete, podrobno je povzeta Alisonova raziskava (2000), v kateri je avtor opredelil klasifikacijski model na populaciji roparjev, ki omogoča spoznavanje značilnosti storilca na podlagi značilnosti zločina. Glavno raziskovalno vprašanje pri podobnih raziskavah je identifikacija vedenjsko pomembne facete kaznivih dejanj. Te so velikega pomena za razkrivanje psiholoških procesov, ki so neločljivo povezani s kaznivim dejanjem in hkrati omogočajo preiskovalcem odgovore na mnoga vprašanja.

Ključne besede: rop, roparji, psihološko profiliranje, kriminalni tip, facetna teorija, premoženjska kriminaliteta

UDK: 343.91:343.71-051

Kaznivo dejanje ropa po kazenskem zakoniku

Po Kazenskem zakoniku je kaznivo dejanje ropa storjeno takrat, ko kdo vzame premično stvar z namenom, da si jo protipravno prilasti, in pri tem uporabi silo zoper osebo ali ji zagrozi z neposrednim napadom na življenje ali telo (213. člen KZ, 2001).

Kazen za rop je zapor od enega do desetih let, če je vrednost ukradene stvari velika; če si je storilec nameraval prilastiti stvar velike vrednosti, se kaznuje z zaporom najmanj treh let, če je pri zgoraj opisanih kaznivih dejanjih sodelovalo dvoje ali več oseb, pa se storilec kaznuje z zaporom najmanj petih let.

Najpomembnejša razlika med ropom in drugimi kaznivimi dejanji zoper premoženje je neposreden stik med storilcem in žrtvijo in uporaba ali neposredna grožnja z uporabo sile. Storilec grozi žrtvi s telesno poškodbo, če bi se ta upirala ali ga onemogočala. Ponavadi storilec grožnjo podkrepi z jasno vidnim orožjem. Za rop je značilen agresiven pristop k človeku, in sicer z namenom pridobiti premoženjsko korist, pri čemer gre za prvine kaznivega dejanja zoper življenje in telo ter premoženjski delikt. Kombinacija teh vidikov je raziskovalcem predstavljala težave pri klasifikaciji in razumevanju kaznivega dejanja.

¹ Milanka Jug, univerzitetna diplomirana psihologinja, višja kriminalistična inšpektorica v Upravi kriminalistične policije GPU, Štefanova 2, Ljubljana

Psihološko preučevanje roparjev

Rop je med vsemi kaznivimi dejanji najmanj raziskan (Bartol, 2000). Eden izmed razlogov je ta, da se zdi to kaznivo dejanje zelo jasno. Edini motiv storilcev naj bi bil koristoljublje, izvedba hitra, dobiček visok. Vendar človeškega vedenja tudi v razumevanju izvajanja kaznivih dejanj zaradi finančne koristi ne gre poenostavljati. Motivi storilcev so se v praksi izkazali zelo različni.

Opravljenih je bilo malo raziskav, na podlagi katerih bi bila sestavljena tipologija roparjev (Gabor et al, 1987, po Alison, 2000). V večini študij so bile opisane le večšine, ki jih je ropar ob kaznivem dejanju uporabil. Poudarjene so bile njegova izurjenost in napake, ki jih je naredil.

Pri preučevanju roparjev je Letkermann (1973) ugotovil, da je za to hudodelstvo pomembno ustrezno načrtovanje, dobro preučene socialne situacije, razvite socialne veščine in samozaupanje.

Katz (1988) v svojem delu »Skušnjave zločina« opisuje izkušenega roparja kot »preganjalca«, ki mu soočenje z žrtvijo pomeni vznemirjenje, kar je eden izmed glavnih motivov za storitev kaznivega dejanja. Za kariernega roparja je pomembno vzdrževanje visoke samopodobe, zaradi česar je uspešen in s tem izstopa. K temu statusu sodi tudi podoba nevarnega človeka, ki se ukvarja s prepovedanim.

Toch (1992) je ugotovil podobno; oboroženi roparji so ponosni na svoj status, še posebno znotraj svoje kriminalne subkulture.

Jacobs in Wright (1999) sta izvedla edinstveno študijo. Intervjuvala sta 86 dejavnih roparjev, s katerimi sta se seznanila na ulicah St. Luisa v ameriški zvezni državi Missouri. Veliko vrednost pri njuni raziskavi pomeni dejstvo, da sta roparje spraševala v njihovem naravnem okolju in ne v ustanovah, poleg tega je bil za njuno območje v raziskavo vključen neselekcioniран vzorec, kar je v nasprotju s prakso podobnih kriminoloških raziskav, ki so večinoma opravljene z zaporniško populacijo, kar je hkrati njihova največja pomanjkljivost (Wright, Decker, 1994). Avtorja sta potrdila zanimivo hipotezo Wrighta in Deckerja (1994), da so lahko storilci kaznivih dejanj zaradi skrivnostnosti svojega dela frustrirani, saj se ne morejo z nikomer odkrito pogovarjati o svoji dejavnosti.

Jacobs in Wright (1999) sta ugotovila, da so storilci »ujeti« v krog velikih izdatkov zaradi razkošnega načina življenja in dragih razvad (kockanje, zloraba dog, alkoholizem), ki zahtevajo ponavljanje načina pridobivanja denarja. Napačno bi bilo razlagati, da so glavni motiv za rop finančne težave, saj je le nekaj od storilcev izkupiček porabilo za golo preživetje.

Avtorja sta s svojo raziskavo poskušala pojasniti vpliv ulične kulture in norm, ki sestavljajo proces odločanja za kaznivo dejanje. Namen avtorjev je bil osvetliti vpliv, ki ga ima ulična kultura kot posrednik oziroma dejavnik iz ozadja v etiologiji oboroženega ropa.

Jacobs in Wright (1999) sta v skladu z ugotovitvami drugih avtorjev ugotovila, da ulična kultura vključuje močne norme uravnavanja vedenja, sestavljene iz hedonistične želje po senzorni stimulaciji, preziranja konvencionalnega življenja, kjer ni vizije prihodnosti, ter nenehnega izogibanja dolžnostim.

Statusne prednosti takšnega načina življenja so lahko koristne samo, če se udeleženci prilagodijo. Storilci kaznivih dejanj ropa postanejo odvisni od svojih navad, ki zahtevajo vedno večje vložke in prilive. Te navade so drage in ustvarjajo pritisk ter nenehno potrebo po denarju, ki ji zadostijo z ropom. Za zelo privlačnim uličnim življenjem se skriva trden začarani krog (Hagan, McCarthy, 1997), kjer roparji porabljajo denar zato, da ustvarjajo razmere, zaradi katerih se bodo znova odločili za dejanje zločina.

Čeprav se hočejo roparji zaradi udobja osvoboditi obveznosti, so s svojim načinom življenja pravzaprav nesvobodni. Večina roparjev tega seveda ne priznava. V vzorcu, ki sta ga preučevala Jacobs in Wright (1999), se je izkazalo, da odločitev za rop nastane v socialno-psihološkem kontekstu, kjer za

razum ni prostora, prav tako pa ni alternative (Shover, 1996). Za storilce je značilno, da so preplavljeni s čustvenimi, finančnimi, odvisnostnimi potrebami in vidijo rop kot edino rešitev. Nenehna izoliranost od tistih, ki živijo konvencionalno življenje, k njihovim odločitvam le še pripomore.

Udeleženci v raziskavi Jacobsa in Wrighta (1999) so poročali, da so ropali, ker so čutili močno potrebo, da pridobijo denar. Slednje lahko pomeni za teorijo racionalnega odločanja mnogo ugovorov, saj rezultat implicira obstoj kognitivnega sveta, v katerem storilci ne delujejo toliko zato, da bi povečali svoj dobiček, temveč gre bolj za način soočanja s takratno krizo. Prav tako kaže emocionalno hrepenenje, ki nedvomno slabi grožnjo kasnejše sankcije.

Zanimivo je, da mnogi storilci dojemajo kazen kot nekaj, kar enako hitro mine, kakor hitro je opravljeno kaznivo dejanje. Mnogi celo menijo, da je kazen, ki bi jo morali odslužiti, pravzaprav zgolj počitek po napornem življenju na ulici. Poleg tega je življenje po odsluženi kazni bogatejše za nova poznanstva in znanja, ki se kažejo v še bolj prefinjenih tehnikah ropanja.

Jacobs in Wright (1999) sta ugotovila, da pomeni biti ulični ropar več kot niz kaznivih dejanj, je način vedenja, razmišljanja, pristop k življenju. Če tem storilcem rečemo, da morajo nehati ropati, je to tako, kot če bi »navadnim« državljanom rekli, da morajo pozabiti na svojo preteklost, prijatelje, misli in občutja ter jih zamenjati s čim drugim.

Profiliranje roparjev

Izraz kriminalno profiliranje se nanaša na proces ugotavljanja osebnostnih lastnosti, vedenjskih tendenc in demografskih spremenljivk storilca na osnovi značilnosti kaznivega dejanja (Bartol, 1999). V ozadju uporabljenih pristopov profiliranja sta dve šoli, prvo lahko imenujemo induktivna, drugo pa deduktivna (Goldsworthy, 2001).

Po Turveyu (1999) induktivno profiliranje temelji na predikciji, ki izhaja iz obstoječih statističnih podatkov, korelacijskih in primerjalnih analiz. Na induktivnem modelu profiliranja med drugim temeljita profiliranje v FBI in geografsko profiliranje. Primer logike induktivnega profiliranja roparjev lahko ponazorim z naslednjim primerom. Če je npr. 80 % znanih uličnih roparjev, ki napadajo starejše občanke, starih med 17 in 23 let, živijo doma pri materah in vozijo avtomobil znamke renault 5, potem po logiki induktivnega profiliranja lahko sklepamo, da je neznan storilec kaznivega dejanja ropa, kjer je bila na ulici oškodovana starejša občanka, moški, star med 17 in 23 let, ki živi pri mami in vozi avtomobil renault 5.

Ta način sklepanja o storilcu ima mnogo pomanjkljivosti, v osnovi pa gre za to, da so zaključki izpeljani iz omejene populacije, ki ni statistično reprezentativna. Vzorec med drugim ne vključuje pomembnega dela populacije – najbolj inteligentnih in uspešnih storilcev, ki jih policija ni nikoli obravnavala in niso vključeni v baze podatkov.

Nasprotno ima deduktivno profiliranje osnovo v natančnih analizah vedenjskih vzorcev pri proučevanem zločinu. Profil je rezultat detajlne analize fizičnih in vedenjskih dokaznih vzorcev v posameznem primeru ali seriji. Na podlagi širokega spektra najrazličnejših dokazov nato lahko sklepamo na individualne vedenjske vzorce, osebnostne značilnosti, demografske podatke, emocije in motivacijo storilca.

Bartol (1999) pravi, da je 95 % profiliranja v Ameriki špekuliranje in le 5 % temelji na znanosti, s čimer se strinja tudi Turvey (1998), saj pravi, da še vedno premalo profilerjev prihaja na kraj kaznivega dejanja, na drugi strani pa ima premalo preiskovalcev dovolj znanja s področja psihologije.

Razvoj na področju psihološkega (kriminalnega) profiliranja gre v smer rekonstrukcije osebnostnega profila in kognitivnih lastnosti (predvsem namer). To analizo nekateri imenujejo kar psihologična avtopsija (Turvey, 1999). Namen psihološkega profiliranja pa ostaja isti, to je pomoč pri procesu prepoznavanja osebnostnih lastnosti storilca kaznivega dejanja, s katerimi bi ga lahko pomembno ločili od ostale populacije (Turvey, 1999).

Obstaja mit, da ima profiliranje korenine v tipično policijskem delu in da so njegovi začetniki specialni agentje FBI, vendar to še zdaleč ni res. Koncepti psihološkega profiliranja so v resnici nastali mnogo prej, pred nastankom FBI. Začetki opisovanja osebnostnih lastnosti na podlagi omejene količine informacij imajo znanstvene korenine v psihometričnem testiranju (Canter, Alison, 2000).

Po Turveyu (1999) model kriminalnega profiliranja sestavljajo naslednji koraki:

1. samostojno ovrednotenje zločina,
2. primerjalno ovrednotenje posebnosti na kraju zločina,
3. primerjalna analiza žrtve,
4. ovrednotenje preliminarne policijskih poročil,
5. ovrednotenje obdukcijskega poročila,
6. razvoj profila s kritičnimi značilnostmi storilca,
7. preiskovalna priporočila na osnovi oblikovanega profila.

Pri profiliranju storilcev kaznivega dejanja se je treba zavedati dveh dejstev (Canter, Alison, 2000):

- med tipi kaznivih dejanj obstajajo psihologično pomembne variacije,

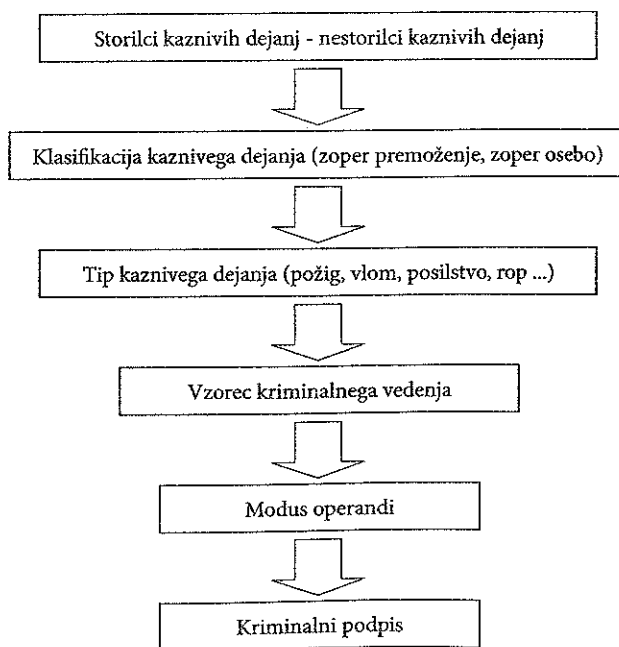
- znotraj vsakega kaznivega dejanja obstajajo psihologične variacije.

Ti načeli lahko ponazorim na primeru požigalcev. Ali se požigalci razlikujejo od drugih storilcev premoženjskih zločinov? Ali ne velja tudi, da se požigalci med sabo razlikujejo po osebnostnih lastnostih? Iz zgornjega primera je torej razvidno, da obstajajo splošna in bolj specifična vprašanja ter mere razlikovanja med storilci kaznivih dejanj.

Hierarhija kaznivih dejanj

Med storilci kaznivih dejanj obstaja hierarhija možnih razlikovanj. Na najnižji ravni se nahajajo vprašanja o razlikah med storilci in nestorilci kaznivih dejanj. Na najvišji in specifični ravni so odgovori na vprašanja o posebnih oblikah vedenja med kaznivim dejanjem, npr. tip uporabljenega orožja. Med najbolj splošnimi in najbolj specifičnimi vprašanji je kontinuum, ki ga lahko raziskujemo. Ta vključuje primerjavo med požigalci in vlomilci, primerjavo posebnih vzorcev kriminalnega vedenja, npr. med storilci, ki se skrbno pripravijo na kaznivo dejanje, in med tistimi, ki delujejo impulzivno in oportunistično (Canter, Alison, 2000).

Slika 1. Hierarhija pri razlikovanju storilcev kaznivih dejanj (Canter, Alison, 2000).

Iz Slike 1 je razvidna hierarhija ravni kriminalnega dejanja. Vendar pomeni linearni prikaz tega modela preveliko poenostavitev. Opis kriminalnega dejanja je vsekakor večplasten, kar lahko ponazorim z naslednjim primerom.

Najprej je storilec vlomil v hišo in odtujil tuje predmete, nato je podtaknil ogenj, v katerem je kasneje umrl oškodovanec. Postavi se vprašanje, kako pristopiti k reševanju problema. Bi bilo bolje, če bi kaznivo dejanje začeli reševati kot umor, kot požig ali kot vlom?

Pravno gledano je storilec praviloma obtožen za najtežje kriminalno dejanje, ki ga je v taki seriji storil, psihološko pa to ni nujno najpomembnejši vidik njegovega vedenja. Razlika med storilcem, ki se je požiga načrtno lotil, in takim, ki je odtujil predmete, ki jih je opazil, je lahko bistvena. Umor je v drugem primeru lahko posledica nesreče ali tragičnega naključja.

Osrednje vprašanje, ki se pri raziskovanju psiholoških vidikov kaznivega vedenja postavlja, je, kateri so vedenjsko pomembni vidiki kaznivega vedenja. Ti vidiki oziroma segmenti vedenja so bistvenega pomena pri odkrivanju skritih psiholoških procesov, ki lahko pri raziskovanju zelo pomagajo.

Model Radeks

Hierarhični model kriminalnih vedenj predstavlja pomembno pomoč v pojmovanju in pri opredelitvi »kriminalnega tipa« oziroma tipologiji storilcev. Nekateri vidiki kriminalnih dejavnosti so pri mnogih storilcih podobni. Te značilnosti sovpadajo z najbolj splošno ravnijo hierarhije. Vključujejo vedenje, ki v osnovi opredeljuje osebo kot storilca kaznivih dejanj. Obstajajo pa druga vedenja storilcev kaznivih dejanj, ki so bolj specifična in hierarhično višja (Canter, Alison, 2000).

Nekatera vedenja so splošna za vse storilce kaznivih dejanj, mednje spada npr. načrtovanje kaznivih dejanj ali impulzivno delovanje. Po drugi strani pa pri mnogih storilcih kaznivih dejanj obstajajo vedenja, ki so lastna samo njim; to imenujemo podpis storilca (Canter, Alison, 2000).

Iz zgoraj opisanega sledi, da je uvrščanje posameznih storilcev v »tipe storilcev« vedno veliko poenostavljanje. Gre za to, da pri opredeljevanju »tipov« služijo najbolj splošne značilnosti storilcev, v čemer si je večina storilcev zelo podobnih. Iz teh značilnosti izhaja manjše število tipov. Če pa opredelimo bolj specifične lastnosti, se lahko prej podobni si storilci sedaj popolnoma razlikujejo in bi lahko v skrajnem primeru našli toliko tipov, kolikor je storilcev. Takšna klasifikacija ne bi bila v nikakršno pomoč pri preiskovanju kaznivih dejanj.

Ta dilema je podobna psihološkemu problemu o temeljnih dimenzijah osebnosti, kjer gre za predpostavko, da obstajajo različni, sorazmerno neodvisni vidiki osebnosti (Canter, Alison, 2000).

Facetna teorija in razlikovanje med storilci kaznivih dejanj

Facetna teorija je metodološki pristop k raziskovanju, ki omogoča, da je ukvarjanje z raziskovalnimi problemi bolj sistematično. Facetno teorijo je razvil Guttman (Canter, 1985) zaradi pomanjkljivosti tedanjih pristopov pri opredelitvi raziskovalnega problema. Facetna teorija poudarja tiste vidike raziskovanja, ki so bili pri drugih raziskovalnih metodah spregledani. Pri faktorsko-analitičnem pristopu, ki je zelo široko uporabljen, je na primer glavni poudarek na statistični analizi podatkov, manj pa na razlagi konceptov, njihovi opredelitvi ter razlogih za določeno strukturo vsebinskega področja. Najšibkejša je faktorska analiza pri interpretabilnosti dobljenih rezultatov, saj je struktura vsebinskega področja določena z nasičenostjo ne pa s predhodno konceptualno analizo. Teoretični sklepi so torej lahko podani le post-hoc. Hkrati na primer faktorsko-analitični pristop zahteva spremenljivke vsaj na intervalnem nivoju merjenja, kar pa ne moremo predpostaviti za vse oblike človeškega vedenja. Facetna teorija po drugi strani ne zahteva tovrstnih predpostavk.

Termin faceta je uradno vpeljal Guttman leta 1954 (po Guttman in Greenbaum, 1998). Faceta pomeni množico lastnosti (spremenljivk), ki skupaj predstavljajo konceptualne in pomenske komponente znotraj enega vsebinskega univerzuma. Facete na podlagi predhodnih raziskav in teorij predlagajo raziskovalci. Za ustrezno opredelitev facet je potrebno torej predhodno opraviti t.i. konceptualno analizo.

V splošnem predstavljajo facete najpomembnejše splošne značilnosti področja preučevanja. Sestavljajo jih elementi, ki imajo različne vrednosti, in kot take logično opisujejo variacije znotraj facete (Brown, 1985). Lahko bi rekli, da predstavljajo neke vrste nadredne kategorije, po katerih klasificiramo pomembne lastnosti. S kategoriziranjem različnih spremenljivk raziskovalnega področja in iskanjem facet pravzaprav tvorimo taksonomijo raziskovalnega področja; facete namreč natančno določajo meje raziskovalnega področja in definirajo vsebinski zaklad raziskave (Podlesek, 2003). Nekateri raziskovalci menijo, da so za učinkovitost raziskovanja potrebne facete, ki se med seboj konceptualno razlikujejo, znotraj njih pa so potrebni elementi, ki se vzajemno izključujejo (po Guttman in Greenbaum, 1998). Glede na facetni pristop naj bi v raziskavo vključili vse možne kombinacije facetnih elementov (Borg in Shye, 1995).

Koraki facetne teorije so izdelava definicijskega sistema, postavitev hipoteze ujemanja, ki mu sledi analiza podatkov z multidimenzionalnim skaliranjem. Faceta je hipernim, ki pokriva raziskovalno področje. Povezovanje facet med sabo pa opredeljuje preslikovalni stavek (Canter, 1985). Uporaba facetne teorije omogoča oblikovanje eksplanatornega (pojasnjevalnega) modela iz podatkov, kjer so že bile uporabljene konvencionalne statistične analize (Godwin, 1999).

Razlikovanje med storilci kaznivih dejanj ima dve faceti. Prva je faceta specifičnosti, za katero je značilna linija od splošnejših značilnosti, ki jih zasledimo v vseh kaznivih dejanjih, do popolnoma edinstvenih in redkih. Druga je tematska faceta, ki razlikuje med različnimi kvaliteta storitve kaznivih dejanj, pri čemer se večina dejanj vrti okoli povprečja. Ta model je predpostavil Guttman (1954) kot povzemajoči model mnogih načinov razlikovanja med ljudmi in se imenuje model radeks.

Temeljno odkritje v testiranju hipotez je ugotavljanje vodilne teme, ki jo lahko uporabimo za razvrščanje vseh kaznivih dejanj. V tem procesu se lahko pogosto nameni večji poudarek kontekstu kriminalnega vedenja. Tak pristop k raziskavi lahko poda odgovor na vprašanje, ali so npr. stopnja načrtovanja, oblike stika z žrtvijo ali intenzivnost in brutalnost tisti vidiki, ki se kažejo v variacijah med kaznivimi dejanji (Canter, Alison, 2000).

Multidimenzionalno skaliranje

Multidimenzionalno skaliranje omogoča neposredno testiranje hipoteze radeks in njeno poenostavljanje. Preden hipotezo testiramo, je treba izračunati korelacije med temi vedenji.

Na področju premoženjskih deliktov je bilo z vidika modela radeks opravljenih mnogo raziskav. Na podlagi različnih dogajanj v teh kaznivih dejanjih se vsaka osredotoča na različne načine razlikovanja med njimi. Raziskave s področja razlikovanja kaznivih dejanj osvetljujejo sedem tem (Canter, Alison, 2000):

- storilci se razlikujejo v intenzivnosti in resnosti kaznivih dejanj, ki so jih storili;
- storilci kaznivih dejanj se razlikujejo v načinu vedenja do svojih eksplicitnih ali implicitnih žrtev;
- storilci se razlikujejo v količini in vrsti znanja, ki ga pokažejo v kaznivih dejanjih;
- vse te razlike omogočajo predikcije o:
 - zgodovini storilca,
 - osebnostnih lastnostih storilcev in lokacijo njihovega domovanja,
 - drugih znanih kaznivih dejanjih, ki jih je storilec izvršil;

- obstaja možnost predvidevanja, kako se bo storilec obnašal med razgovorom na podlagi zgoraj omenjenih interferenc;

- na podlagi podatkov o zgodovini, osebnostnih lastnostih, geografskih podrobnostih njegovega bivališča in glede na njegovo obnašanje med razgovorom lahko predvidemo, kje in kakšno kaznivo dejanje bo storil v prihodnosti.

Razlikovanje med kaznivimi dejanji premoženjskih deliktov – kognitivni in emocionalni vidiki storitve premoženjskih deliktov

Intenzivnost in resnost kaznivega dejanja

Struktura radeks kaznivih dejanj je jasna v študiji o vlomilcih Merryja in Harsenta (2000). Njuna raziskava je pokazala, da je najsplošnejši vidik vloma vstop v stanovanje s premaganjem sile pri glavnem vhodu. Nato je bilo preiskanih mnogo sob in pri tem so bile ukradene stvari, ki jih je bilo možno prodati naprej. To je nekakšna osnovna razsežnost vloma.

Vlomilci pa se razlikujejo po dejanjih, ki se zgodijo med vlomom. Nekateri kažejo svojo agresivnost s tem, da močno poškodujejo stanovanje, drugi si pripravijo možnost za pobeg, nekateri bodo ukradli samo zelo vredne starine in zato previdno preiščejo celo stanovanje.

Iz raziskave Canterja in Fritzona (1998) o požigih se vidi, da se intenziteta dejanja kaže v izbiri tarče, ki si jo požigalec izbere. Podtikanje ognja med tednom brez namena vznemiriti ljudi je značilno za piromanijo. Povsem drugače pa je, če je požar podtaknjen v šoli, javni ustanovi ali naseljenem objektu. Ti kraji dajejo dejanjem drugačen pomen.

Poleg intenzitete kaznivega dejanja je zelo pomemben in praktično uporaben dejavnik kraj kaznivega dejanja. Barker (2000) je ugotovil, da se tudi v sedanjih študijah potrjujejo stare zakonitosti. Hujša ko so kazniva dejanja, bolj so geografsko oddaljena od doma storilca tega dejanja.

Medosebni odnosi

Morda se zdi presenetljivo, vendar so tudi premoženjski delikti medosebne transakcije (enota medosebne komunikacije). Canter (2000) je ugotovil, da lahko variacije vlomilčevih dejavnostih veliko povedo o njihovem stališču do kaznivega dejanja.

Pri požigalcih medosebni vidik simbolizirajo objekti, ki so izbrani za požig. Raziskave so pokazale, da so požigalci posebna podskupina storilcev kaznivih dejanj (Fritzon, 2000). Večina

mladih požigalcev izhaja iz družin z zelo destruktivnimi odnosi, s travmatičnimi spremembami v zgodnji mladosti (ločitev staršev, smrt bližnjega sorodnika, posvojitve, vzgojni domovi ...).

Hurley in Monahan (1969) sta primerjala požigalce z drugimi storilci kaznivih dejanj. Ugotovila sta, da so bili požigalci osemkrat več obsojeni zaradi premoženjskih deliktov; ti so sicer preživeli v povprečju manj časa v vzgojnih institucijah, vendar pa veliko do svojega štirinajstega leta. Podobno sta Rice in Harris (1991) ugotovila, da so bili požigalci znotraj ustanov socialno bolj izolirani (imeli so manj konjičkov ipd.), fizično manj agresivni, manj inteligentni, mlajši, fizično manj privlačni, večkrat psihiatrično obravnavani in obsojeni za druga kazniva dejanja. Te študije kažejo, da obstaja psihološki vzorec, ki je značilen za požigalce. Namesto priljubljene psihoanalitične razlage, da požigalci občutijo spolno vzburljenje ob podtikanju požarov, je verjetno bolj ustrezna razlaga, da je zanje značilnejše pomanjkanje socialnih veščin (Canter, Alison, 2000).

Zanimiva je raziskava Jacksona (1987), ki je postavil hipotezo o premeščanju agresivnosti, po kateri naj bi požigalci svojo agresivnost do ljudi preusmerili na objekte.

Veščina in profesionalizem

Med vlomilci, požigalci in roparji obstajajo v smislu profesionalizma in izurjenosti velike razlike. Alison (2000) je ugotovil, da se razlike med storilci v načrtovanju in impulzivnosti kažejo v kaznivih dejanjih.

Robertson (2000) je v svoji raziskavi kaznivih dejanj na delovnem mestu ugotovil, da lahko na osnovi rezultatov opredeli tri skupine: skupino oportunistov, ki jih v osnovi opredeljuje kraja predmetov majhnih vrednosti; skupino odgovornih, ki opuščajo plačevanje ali doma skrivajo predmete; in tretjo skupino, ki se imenuje kriminalna, kjer imajo osebe kriminalno kariero in kjer gre za ropanje kurirjev, ki prenašajo denar, in krajo vrednejših predmetov.

Dodd (2000) je v svoji raziskavi ugotovil, da med kaznivimi dejanji nastopi mnogo podobnosti, kljub temu da so pravno zelo različne. To razlaga s psihološkim procesom, ki je v osnovi podoben pri vseh kaznivih dejanjih. Dodd (2000) predpostavlja, da si mnogi storilci kaznivih dejanj delijo predispozicijo za goljufigo. Goljufiga je raziskovalno precej zanemarjeno področje, vendar pa povezuje mnoga kazniva dejanja in je splošna značilnost kriminalnega življenja.

Pomembnost konteksta

Kriminaliteta je socialni proces, ki ga lahko v celoti razumemo v medosebnem (interpersonalnem) in institucional-

nem kontekstu. Odnos storilca do žrtve in spretnosti, ki jih pri kaznivem dejanju uporablja, dobijo svoj pravi pomen šele v socialnem kontekstu.

Robertson (2000) s svojo raziskavo dokazuje, kako pomemben je pri kraji na delovnem mestu kontekst.

Podobno je tudi pri vlomih. Barker (2000) je namreč ugotovil, da vlomilci za sabo pustijo geografsko sled, fizično in kratko informacijo o sebi na kraju storitve kaznivega dejanja. Podatki, ki jih tako pridobimo, lahko sestavljajo sliko o njihovem običajnem načinu življenja, ko ne izvršujejo kaznivih dejanj.

Alisonova raziskava – profil roparja

Proaktivnost, reaktivnost

Alison (2000) je v svoji raziskavi proučil 144 oboroženih ropov, ki jih je statistično obdelal s statističnim programom SSA (Smallest Space Analysis). Oboroženi rop je resen zločin in za uporabo orožja obstaja psihologična razlaga, ki zajema pragmatičen imperativ o roparjevi osebnosti, ki lahko vpliva na preiskavo kaznivega dejanja.

Alison se je ukvarjal z dvema potencialno povezanima potezama: s sposobnostjo načrtovanja in sposobnostjo ohranjanja samokontrole. V okviru prve poteze je proučeval pojma proaktivnost, ki pomeni sposobnost planiranja, in reaktivnost, ki pomeni impulzivno vedenje. Pri potezi samokontrola pa je proučeval racionalno nasproti impulzivni komponenti osebnosti.

Splošne psihologične definicije za proaktivnost in reaktivnost so:

- proaktivnost: opisna značilnost kakršnegakoli dogodka, dražljaja ali procesa, ki ima vpliv na dogodke, dražljaje ali procese, ki se pojavijo potem;
- reaktivnost: označuje akcijo, ki je enaka reakciji; ni notranje motivirana, temveč je posledica zunanjega dražljaja ali dogodka.

V splošnem so reaktivna vedenja tista, ki jih oblikujejo zunanji dogodki, proaktivna pa so tista, ki vplivajo na okolje.

Še natančneje je proaktivno in reaktivno vedenje opisal Walsh (Alison, 2000):

- proaktivno vedenje je načrtovano. Storilci izbirajo žrtve, ki upravljajo z veliko denarja, vendar ne gre za njihovo osebno premoženje (npr. kurirji, uslužbenci banke), nasilje uporabijo le, ko je »primerno«, osebne lastnosti proak-

tivistov so krutost, neustrašnost, izoliranost v majhen krog ljudi, močna zavezanost kulturi kraje, izogibanje nasilju in uporaba orožja, ki ima instrumentalen pomen;

• oportunisti imajo kaotičen in neustaljen način življenja, pogosta je zloraba alkohola, drog. Nenehno se bojijo prijetja. So neorganizirani, načrtujejo malo ali pa sploh ne, v nekaterih situacijah sprejmejo hitre odločitve.

Iskanje priložnosti

Petersilia (1977) je sestavil dva profila kriminalne kariere: intenzivni in prekinjajoči. Za intenzivno kriminalno kariero je značilno več vztrajnosti in spretnosti, ti storilci opravijo več kaznivih dejanj. Storilci s prekinjajočo kariero pa so v nekem obdobju dejavni, nato pa nekaj časa ne. Njihova kazniva dejanja so manj izpopolnjena in nekako nesmiselna. Intenzivni storilec išče priložnosti za kazniva dejanja, zalezuje lahko potencialne oškodovance ali zaradi posebnega namena opravi daljšo pot.

Storilec s prekinjajočo kariero se odzove na priložnosti, ki se zgodijo v njegovi bližini, njegovi okolici.

Situacijska kontrola in pomanjkanje situacijske kontrole

Einstadter (1969, po Alison, 2000) je menil, da rop ne uspe, če je partnerski odnos med žrtvijo in storilcem »slab«, če žrtev ni presenečena in če scena oziroma situacija ni popolnoma obvladana. Način, na katerega storilec obvladuje te situacije, se imenuje »management situacije«.

Proaktivni ropar bo poskušal obvladati situacijo in si prizadeval za nevtralizacijo težav, ki se pojavijo med ropom. Reaktivnega roparja pa bodo neznane ali nepričakovane situacije zmedle do te mere, da ne bo več osredotočen na dosego cilja, temveč se bo bodisi odzval agresivno ali pa bo opustil celo akcijo.

Namerno ali naključno tveganje

Tveganje je najpogosteje povezano s sodelovanjem v nevarnih vedenjih ali situacijah, kar naj bi bila psihološka predispozicija, ki je redko ločena v dve kategoriji.

Lahko jo obravnavamo kot namerno ali kot naključno. Pri namernem tveganju so skrbno preučeni vsi argumenti za in proti, na koncu pa sledi odločitev, ali se izplača oziroma je koristno tvegati. Naključno tveganje pa vključuje impulzivno mišljenje, ki ne upošteva možnih posledic.

Lahko bi rekli tudi, da se oseba, ki naključno tvega, sploh ne zaveda možnih posledic svojega ravnanja in pred dejanjem ne pretehta možnih izidov. Oseba, ki namerno tvega, stori zgolj tista dejanja, za katera je ocenila, da se izplačajo.

Tipične značilnosti proaktivnih storilcev so:

- iskanje priložnosti,
- kontrola nad situacijo in
- premišljeno tveganje za doseg cilja.

Za reaktivno vedenje je značilno:

- odzivanje na trenutne priložnosti,
- pomanjkanje nadzora nad življenjskimi situacijami in
- tveganje brez upoštevanja posledic.

Impulzivnost in racionalnost

Med značilnostmi proaktivnega/reaktivnega storilca in impulzivnostjo/racionalnostjo v deliktu je jasna povezava. Proaktivnost in reaktivnost sta vezani na načrtovanje pred dejanjem, stopnja impulzivnosti pa se tiče reakcij na dogodke med izvrševanjem kaznivega dejanja. Racionalnost je proces odločanja, kjer je vsa aktivnost usmerjena k doseganju cilja, medtem ko je impulzivnost proces odločanja, za katerega je značilno kaotično razmišljanje, kjer ni jasnega cilja in usmeritve k cilju.

To so značilnosti miselnega procesa, ki se sproži ob dražljaju. Leta 1984 sta Yochelson in Samenow (1976) opravila študijo, ki je tudi empirično potrdila možnost razlikovanja med storilci na osnovi njihovih miselnih vzorcev. Ugotovila sta, da je za »težke kriminalce«, torej za storilce hudih kaznivih dejanj, značilno, da uporabljajo bolj sistematičen način odločanja in izražajo manj čustev med izvrševanjem kaznivega dejanja.

Po drugi strani je za storilce lažjih kaznivih dejanj značilno bolj kaotično razmišljanje, prav tako se odzivajo bolj emocionalno.

McGuire in Priestly (1985, po Alison, 2000) sta identificirala nekaj interpersonalnih veščin reševanja kognitivnih problemov, ki vplivajo na vedenje:

- Zavedanje problema in socialnega pomena

Mnogi poudarjajo pomen sposobnosti razvijanja socialnih odnosov. Kaplan (1980) pravi, da samozavest izhaja iz zavedanja zaupanja in sposobnosti razvijanja medosebnih odnosov ter iz zagotavljanja socialne sprejetosti. Neuspehi na teh področjih se kažejo v samozaničevanju, ki motivira alternativne običajnemu vedenju.

Blackburn (1993, po Alison, 2000) pripisuje velik pomen procesu socializacije, saj lahko neuspešno izpeljan proces onemogoči ustrezno samoregulacijo reagiranja. Mishel, Shod in Rodrigez (1989, po Alison, 2000) so namreč ugotovili, da delinkventi potrebujejo takojšnjo zadovoljitev svojih potreb in želja.

Chandler (1973, po Alison, 2000) je opravil poskus z delinkventi in ugotovil, da so ti statistično pomembno bolj ego-centrični v testih, kjer so merili njihovo sposobnost, da vidijo stvari še z druge perspektive razen svoje.

- Razmišljanje o alternativah
- Oblikovanje korakov k uresničevanju cilja
- Razmišljanje o posledicah

Raziskovalci so ugotovili, da so racionalni tisti roparji, ki:

- najdejo več možnih načinov pri reševanju problemov,
- se zavedajo medosebnih odnosov in imajo razvite socialne veščine,
- oblikujejo korake k uresničevanju jasnega cilja,
- so sposobni predvideti posledice svojih dejanj.

Impulzivni storilci kaznivih dejanj pa so tisti, ki:

- najdejo manj vedenjskih možnosti pri reševanju problema,
- so vključeni v disfunkcionalne odnose in nimajo dobro razvitih socialnih veščin,
- imajo kratkoročne cilje in neurejene zamisli o tem, kako doseči cilj,
- ne uspe jim predvideti in upoštevati posledic svojih dejanj.

Tipologija roparjev po Alisonu

Alison (2000) je na osnovi svoje raziskave v okviru facetne teorije oblikoval naslednjo tipologijo roparjev:

- robinhud (Robin's Men),
- razbojnik (Bandits) in
- kavboj (Cowboys).

Robin Hood

Izraz izvira iz znane legende o Robinu Hoodu, strokovno pa ta termin rabijo tudi za profesionalnega tatu oziroma bančnega roparja. Katz (1988) je v svojo tipologijo uvrstil podoben tip, ki ga je poimenoval »hardman«. Ti roparji privzamejo samopodobo, ki jo mediji razglašajo kot tipično za oboroženega roparja: »frajer«, miren, zbran posameznik.

Robinhud je pogosto karierni kriminallec, ki je začel s prepovedanimi dejavnostmi že zelo zgodaj, najprej s tatvinami, kasneje je napredoval do roparja. Tipičen robinhud je sposoben primerno reagirati na vse situacije, ki se lahko pojavijo med dejanjem. Dogajanje skrbno načrtuje, nekateri delujejo v skupini, kjer ima vsak svojo vlogo. Tak ropar je racionalen in proaktiven.

Če povzamem: ta tip roparja temeljito razmisli o načinu izvršitve ropa, sposoben se je soočiti z morebitnimi težavami, ki se pojavijo med ropom. Za temi značilnostmi se pri roparju skriva želja po profesionalnosti in obvladovanju te »obrta«.

Razbojnik

Izraz se nanaša na »izobčenca« oziroma posameznika, ki terorizira svoje žrtve. Za ta tip je značilna visoka stopnja načrtovanja in strategija, ki je skrajno agresivna. Čeprav »razbojniki« načrtujejo dejanje, redko upoštevajo morebitne zaplete, ki se lahko pojavijo med izvajanjem ropa. Ko ugotovijo, da situacije, ki so jo ustvarili, nimajo več pod nadzorom, ponavadi izbruhne skrajno nasilje.

Vloga razbojnika se kaže v proaktivnem vedenju, malo je namreč priložnosti, da bi reagiral na očitidce. Nasilje je lahko posledica načrtovane strategije in lahko vodi roparja v zaneseno stanje, da ravna bolj impulzivno in nasilno. Ta strategija je torej delno načrtovana, tako da lahko zadovolji potrebo po pijači ali drogi. Z drugimi besedami, njegovo vedenje je že v začetku načrtovano bolj agresivno, kljub temu pa se ob pojavu nepredvidenih okoliščin pojavi v stopnjevani obliki.

Kavboj

Izraz uporabljajo tudi sami roparji, in sicer za ločevanje profesionalnih od amaterskih roparjev. Kavboji so nepremišljeni, velikokrat začetniki, po nepotrebnem uporabljajo orožje in napadajo svoje žrtve. Kavboji so popolno nasprotje robinhudov, pogosto so odvisniki od prepovedanih drog. Živijo iz dneva v dan, brez jasne samopodobe, vizije za prihodnost. Skrajni primeri tega tipa ropajo samo za to, da pridobijo denar za drogo. Zato je njihovo vedenje nasilno, nepremišljeno, celo kaotično. Njihovo vedenje je povezano z reaktivnim vedenjem in višjo stopnjo impulzivnosti.

Skupne značilnosti treh tipov roparjev

Pri vseh treh tipih roparjev se pojavljajo skupne značilnosti. Vsem je skupen skrivni namen in kasneje načrt, sestavljen iz napada, ki je za žrtev presenečenje, uporabe besednih navodil, namen pa je pridobiti si neko vrednost (Alison, 2000).

Tako naj bi se vedel »čisti« tip robinhuda, ki bi kasneje poskušal vzpostaviti nadzor nad žrtvijo in celotno situacijo, s tem pa tudi prepričati žrtev, da ji ne bo nič hudega, če bo le sodelovala. Nato bi, če bi bilo potrebno, izbral talce, pred odhodom pa bi se opravičil.

Nasprotno pa bi tip razbojnika po hitrem napadu glasno zahteval in celo grozil žrtvam s posledicami morebitnega nesodelovanja, morda bi celo že na začetku uporabil nasilje. Kavboj bi poskušal ukrasti neosebno in osebno premoženje, pri tem bi se na odpor odzval z nasiljem in besednimi grožnjami ter bi vsekakor grozil z orožjem, kljub temu da ga morda sploh ne bi imel.

Dlje časa ko rop traja, dlje mora ropar ohranjati nadzor in imeti alternativne načrte za odzivanje na zunanje dražljaje, ki se v poteku kaznivega dejanja zgodijo (mednje sodijo tudi reakcije žrtve). Robinhudi imajo sami sebe za profesionalce, ki so se sposobni mirno odzvati na zaplete in ovire pri izvrševanju kaznivega dejanja, ne reagirajo z nasiljem, temveč izkazujejo racionalno, proaktivno vedenje.

Razbojnik lahko postane zelo impulzivni in njihova agresivnost se lahko stopnjuje do brutalnosti. Podobno lahko vedenje kavbojev postane kaotično in se lahko na žrtvin odpor odzovejo z besednim ali telesnim nasiljem, če pa imajo orožje, lahko grozijo tudi z njim, izkazujejo torej impulzivno reaktivno vedenje. Pri daljšem trajanju ropa je uspešnost odvisna od uspešnega načrtovanja in ohranjanja samonadzora.

Sklep

Pri proučevanju in izdelavi psihološkega oziroma kriminalnega tipa storilca roparja je treba razviti, tako kot pri drugih kaznivih dejanjih, sistem profiliranja, v katerem bi lahko psihološke variacije kaznivih dejanj povezali z razlikami v osebnostnih značilnostih storilcev. Facetna teorija oziroma model radeks pomeni alternativo rigidnim klasičnim klasifikacijskim modelom in je v novejših raziskavah kriminalnih tipov najpogosteje uporabljena.

Razlike storilcev in hudodelstev lahko združimo v hierarhični model, večplastni hierarhični pristop omogoča potrditev facetnega klasifikacijskega modela, kot je prikazano v raziskavi Alisona, ki je edinstvena raziskava, opravljena na populaciji roparjev. Raziskave v okviru facetne teorije v preiskovanju kaznivih dejanj pomenijo pomemben prispevek. Pri dobro oblikovanem facetnem modelu lahko na podlagi značilnosti zločina sklepamo na značilnosti storilca, kar pomeni uspešno sestavljen psihološki profil.

Literatura

1. Alison, L., Rockett, W., Deprez, S., Watts, S. (2000). **Bandits, Cowboys and Robin's Men: The Facets of Armed Robbery**. V: D. Canter in L. Alison (ur.). *Profiling property crimes* (75–106). Dortmund: Ashgate.
2. Barker, M. (2000). **The Criminal range of Small-Town Burglars**. V: D. Canter in L. Alison (ur.). *Profiling property crimes* (57–74). Dortmund: Ashgate.
3. Bartol, C. R. (1999). **Criminal behavior: a psychosocial approach** (5th ed.). Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.
4. Bele, I. (2002). **Kazenski zakonik s komentarjem: splošni del**. Ljubljana: GV založba.
5. Borg, I. in Shye, S. (1995). **Facet theory: form and content**. Thousand Oaks: Sage publications.
6. Brown, J. (1985). An introduction to the uses of facet theory. V D. Canter (Ur.), **Facet theory: Approaches to social research** (str. 17–57). New York: Springer-Verlag.
7. Canter, D., Alison, L. (2000). **Profiling property crimes**. V: D. Canter in L. Alison (ur.). *Profiling property crimes* (1–30). Dortmund: Ashgate.
8. Canter, D. (1985). **Facet Theory: Approaches to Social Research**. New York: Springer-Verlag, 1985.
9. Dodd, N. J. (2000). **The Psychology of Fraud**. V: D. Canter in L. Alison (ur.). *Profiling property crimes* (209–232). Dortmund: Ashgate.
10. Godwin, G. M. (1999). **Hunting serial predators**. New York: CRC Press.
11. Guttman, L. (1968). A general nonmetric technique for finding the smallest co-ordinate space for a configuration of points. **Psychometrika**, 33, 469–506.
12. Guttman, R. in Greenbaum, C. W. (1998). Facet theory: Its development and current status. **European Psychologist**, 3, 13–36.
13. Goldsworthy, T. (2001). **Criminal profiling: Is it investigatively relevant**.
14. Guttman, L. (1954). **A new approach to factor analysis: The radeks**. V: P. F. Lazarsfeld (Ed.), *Mathematical thinking in the social sciences* (258–348). Chicago: Free Press.
15. Hurley, W., Monahan, T. M. (1969). Arson: The Criminal and the Crime. **The British Journal of Criminology**, 9, 4–12.
16. Hagan, J., McCarthy, B. (1992). **Streetlife and delinquency**. *British Journal of Sociology* 43, 533–561.
17. Jacobs, B. A., Wright, R. (1999). **Stick-up, street culture, and offender motivation** (149–173). *Criminology* (1), 37.
18. Jackson, H. F., Glass, Hope, S. (1987). A Functional Analysis of Recidivistic Arson. **British Journal of Clinical Psychology**, 26, 175–185.
19. Katz, J. (1988). **The seductions of Crime: Moral and Sexual Attractions in doing Evil**. New York: Basic Books.
20. Merry, S., Harsent, L. (2000). **Intruders, Pilferers, Raiders and Invaders: The Interpersonal Dimension of Burglary**. V: D. Canter in L. Alison (ur.). *Profiling property crimes* (31–56). Dortmund: Ashgate.
21. Petersilia, J., Greenwood, P. W., Lavin, M. (1977). **Criminal Careers of Habitual Felons**. Santa Monica, CA: Rand.
22. Podlesek, A. (2003). O facetni teoriji in njenem prispevku k psihološkemu raziskovanju. **Psihološka obzorja**, 12(3), 25–42.
23. Rice, M. E., Harris, G. T. (1991). Firesetters Admitted to a Maximum Security Psychiatric Institution. **Journal of Interpersonal Violence**, 6 (4), 461–475.

24. Robertson, A. (2000). **Theft at Work**. V: D. Canter in L. Alison (ur.). *Profiling property crimes (185–208)*. Dartmouth: Ashgate.
25. Shover, N., Honaker, D. (1992). The socially-bounded decision making of persistent property offenders. *Howard Journal of Criminal Justice*, 31, 276–293.
26. Yochelson, S., Samenow, S. (1976). **The Criminal Personality**. Volume 1 of Profile for Change. New York: Jason Aronson.
27. Wright, R.T., Decker, S.H. (1994). **Burglars on the Job**. Boston: Northeastern University Press.
28. Toch, H. (1992). **Violent Man: An Enquiry into the Psychology of Violence**. American Psychological Association.
29. Turvey, B. E. (1998). **Deductive Criminal Profiling: Comparing Applied Methodologies Between Inductive and deductive Criminal Profiling Techniques**. Knowledge Solutions Library, Electronic Publication.
30. Turvey, B. E. (1999). **Criminal profiling: an introduction to behavioral evidence analysis**. London: Academic Press.

Facet theory and criminal types of robbery offender

Milanka Jug, Graduated Psychologist, Senior Crime Investigator, Ministry of the Interior of the Republic of Slovenia, Štefanova 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

The facet theory and the radex model are an alternative to classical classification models and they are widely used in recent research on offender profiling. Variation between criminals has two facets. One is the facet of specificity, moving from the general shared by all offences and therefore conceptually in the middle, to the specific at the periphery. The other is the thematic facet, which distinguishes between the different qualities of offences, conceptually radiating around the core. Differences between people and crimes can be combined in a hierarchical model, such as in Alison's research, which is uniquely for robbery offenders. One central research question is to identify the behaviorally important facets of offences. These facets are of most use in revealing the salient psychological processes inherent in offences and are often also of value in helping to answer questions posed by investigators.

Key words: robbery offenders, psychological profiling, criminal type, facet theory, radex model

UDC: 343.91:343.71-051